

Monika Nawrot-Borowska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Wskazówki do samodzielnego wykonywania zabawek z papieru na łamach „Mojego Pisemka” z lat 1902–1915

Tips on How to Make Paper Toys on One's Own on the Pages of “Moje Pisemko” [“My Little Magazine”] from the Years 1902-1915

SŁOWA KLUCZOWE ABSTRAKT

zabawki dziecięce,
zabawki papierowe,
czasopisma dziecięce,
„Moje Pisemko”,
początek XX wieku,
wskazówki

Przedmiotem podjętych analiz są wskazówki i instrukcje na temat samodzielnego wykonywania zabawek z papieru dla dzieci na początku XX wieku. Podstawowym źródłem badań uczyniono czasopismo „Moje Pisemko. Tygodnik Obrazkowy dla Dzieci”, ukazujące się w Warszawie w latach 1902–1936. Celem badań jest problemowa systematyka oraz odtworzenie porad związanych z samodzielnym wykonywaniem zabawek przez dzieci, proponowanych i popularyzowanych na łamach czasopisma. Analizie poddano 13 roczników z lat 1902–1915.

Jak wynika z dokonanych ustaleń, prasa dla dzieci stanowi doskonałe, choć jeszcze niewyżyskane poznawczo źródło do dziejów zabawek dziecięcych. Na łamach „Mojego Pisemka” publikowano szereg wskazówek do samodzielnego wykonywania zabawek z różnych, tanich i łatwo dostępnych materiałów – drewna, tkanin, włóczki, gliny, miękiszu chleba, owoców, warzyw, liści, wydmuszek jajek itp. Jednak wśród instrukcji dominowały zabawki z papieru, z którego można było zrobić niemal wszystko - lalki, sprzęty i akcesoria do lalczego gospodarstwa, meble, układanki i łamigłówki, teatrzyki, ozdoby choinkowe, a nawet zabawek pływające i latające.

KEYWORDS ABSTRACT

children's toys,
paper toys, children
magazines, "My
Little Magazine.
A Picture Weekly for
Children", beginning
of the 20th century,
instructions

The object of the undertaken analyses is the tips and instructions on how to make DIY paper toys at the beginning of the 20th century. The magazine "Moje Pisemko. Tygodnik Obrazkowy dla Dzieci" ["My Little Magazine. A Picture Weekly for Children"], published in Warsaw in the years 1902-1936, was the source basis of the findings made. The purpose of the research was the problematic systematization and reconstruction of the advice related to the making of toys by children on their own, given and popularized in the magazine. The analysis covered 13 annual volumes of the weekly from the years 1902-1915.

Children's and youth magazines constitute source material for the study of children's toys in the past, which is an interesting, yet unexploited topic. They contain a lot of information on the specific features of toys, their appearance, and ways of using them while playing. It is in children's magazines where we can find information about the most popular toys in a given historical period, provided in written texts such as stories, tales, literary pictures, poems, comedies, as well as iconographic materials illustrating these texts, such as graphics, lithographs, and photographs. Numerous instructions on how to make DIY toys addressed to little readers, published in the children's magazines from the turn of the 19th and 20th centuries, are also a combination of text and graphics.

Wprowadzenie

Badania nad dziejami zabawek dziecięcych, z powodzeniem prowadzone w ostatnich latach, nie wyczerpują możliwości źródłowych w tym zakresie, wytyczając dalsze ścieżki poszukiwań i zarysowując kolejne pola badawcze¹. Bogatym pod względem poznawczym materiałem źródłowym do badania specyfiki zabawek dziecięcych w przeszłości są czasopisma dla dzieci i młodzieży². Zawierają one szereg informacji na temat

¹ Stan badań nad dawnymi zabawkami dziecięcymi na ziemiach polskich (do 2016 roku) zaprezentowany został w publikacji: D. Żołędź-Strzelczyk, I. Gomułka, K. Kabacińska-Luczak, M. Nawrot-Borowska, *Dzieje zabawek dziecięcych na ziemiach polskich do początku XX wieku*, Wrocław 2016, s. 24–31. Szczegółowa bibliografia dotycząca problematyki zabawek dziecięcych: tamże, s. 437–457. Zob. też: K. Kabacińska-Luczak, M. Nawrot-Borowska, *Dziecięce zabawki świąteczne w świetle wybranych źródeł ikonograficznych 2. połowy XIX i początku XX wieku*, „Studia Edukacyjne”, 2017, nr 46; M. Nawrot-Borowska, *Zabawki dziecięce na grafikach dodatków modowych prasy kobiecej w XIX wieku*, [w:] *Zachować dla przyszłości. Sprawy szkolnictwa, oświaty i opieki w przekazie prasowym XIX i początków XX wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2018.

² Prasa dziecięca to „czasopisma przeznaczone dla dzieci, przeważnie ilustrowane (...), zróżnicowane i przystosowane do poziomu umysłowego poszczególnych faz rozwojowych młodego czytelnika”, [w:] *Encyklopedia wiedzy o prasie*, red. J. Maślanka, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976, s. 171. Zob. też na przykład: A. Przeclawska, *Czasopisma dziecięce i młodzieżowe*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*,

specyfiki zabawek, ich wyglądu, sposobów wykorzystywania podczas zabaw. Przekazy o najpopularniejszych dla danego okresu historycznego zabawkach znajdujemy zarówno w tekstach pisanych, na przykład powiastkach, historyjkach, obrazkach literackich, wierszykach, komedijkach, jak i na materiałach ikonograficznych – ilustrujących teksty grafikach, litografiach i fotografiach. Tekst i grafikę łączą w sobie także liczne w czasopiśmie dla dzieci z przełomu XIX i XX wieku instrukcje do samodzielnego wykonywania zabawek adresowane do małych czytelników.

Przedmiotem podjętych analiz są wskazówki i instrukcje na temat samodzielnego wykonywania zabawek z papieru dla dzieci na początku XX wieku³. Podstawowym źródłem badań jest czasopismo „Moje Pisemko. Tygodnik Obrazkowy dla Dzieci”. Celem badań jest problemowa systematyka oraz odtworzenie porad związanych z samodzielnym wykonywaniem zabawek przez dzieci, proponowanych i popularyzowanych na łamach czasopisma. Analizie poddano 13 roczników z lat 1902–1915.

„Moje Pisemko” – ogólna charakterystyka

„Moje Pisemko. Tygodnik Obrazkowy dla Dzieci” było bogato ilustrowanym tygodnikiem adresowanym dla dzieci od 5 do 11 lat, wydawanym w Warszawie w latach 1902–1915⁴ i 1919–1936. Założycielką i pierwszą redaktorką (do 1905 roku) była Aniela Szcycówna⁵, a następnie w latach 1906–36 (z przerwą w czasie wojeny) Maria

red. W. Pomykało, Warszawa 1997, s. 77–78; J. Papuzińska, *Wychowawcza rola prasy dziecięcej*, Warszawa 1972; S. Grabowski, *Na przyszły pożytek. Z dziejów polskiej prasy dla dzieci 1824–1939*, Pułtusk 2001; B. Olszewska, E. Łucka-Zajac (red.), *Stare i nowe. Czasopisma dla dzieci i młodzieży*, Opole 2013; J. Jarowiecki, *Prasa dla dzieci i młodzieży oraz prasa młodzieżowa w latach 1918–1939*, [w:] *Prasa dziecięca i młodzieżowa. Studia i materiały*, red. M. Adamczyk, J. Jarowiecki, Kielce 1982, s. 8–53; *Czasopiśmiennictwo*, [w:] S. Frycie, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970*, t. II, Warszawa 1982, s. 174–211; J. Mortkowiczowa, *O postępowych czasopiśmie dla dzieci i młodzieży w latach 1909–1926*, [w:] *Rozprawy z historii literatury dla dzieci i młodzieży*, red. K. Kuliczowska, Wrocław 1958, s. 159–213; A. Przeclawska, *Czasopisma dziecięce i młodzieżowe*, dz. cyt., s. 77–78; W. Frąckowiak, *Pedagogiczne aspekty polskiego czasopiśmiennictwa dla dzieci i młodzieży na Pomorzu Nadwiślańskim i Kujawach Zachodnich w okresie rządów Bismarcka (1862–1890)*, Bydgoszcz 1979; tenże, *Pedagogiczne tendencje pomorskiej i kujawskiej prasy polskiej dla dzieci i młodzieży w latach 1891–1920*, Bydgoszcz 1981; S. Kwiecień, *Poznańskie czasopisma dla dzieci i młodzieży do 1918 roku*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia”, XIV 2016, folia 211, s. 254–273.

³ Zob. *Samodzielne wykonywanie zabawek*, [w:] *Dzieje zabawek dziecięcych...*, dz. cyt., s. 107–126.

⁴ Z powodu trudności wojennych czasopismo w latach 1916–1919 miało przerwę w ukazywaniu się. Zob. M. Buyno-Arctowa, *Do moich czytelników*, „Moje Pisemko”, 1915, nr 51, s. 224 (w dalszej części tekstu używany będzie skrót MP).

⁵ Zob. na przykład: Szcycówna (Szyc) Aniela, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XLIX, Warszawa – Kraków 2013–2014, s. 530–532; W. Leżańska, *Wizerunek nauczyciela wczesnej edukacji w pedagogice Anieli Szcycówny*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 2017, nr 1–2; I. Szybiak, *Aniela Szcycówna*, „Nowa Szkoła”, 1966, nr 5; S. Michalski, *Działalność pedagogiczna Anieli Szcycówny*, Warszawa 1968.

Buyno-Arctowa⁶. Gazetę publikowano w Warszawie w Drukarni M. Arcta. Miała ona charakter edukacyjny i rozrykowo-zabawowy, a publikowane w niej treści miały uczyć – bawiąc⁷. Mimo stosunkowo niewysokiej ceny, trafiała w głównej mierze do dzieci z rodzin mieszczańskich, szlacheckich i inteligencji miejskiej⁸.

W układzie działowym czasopisma zawarto życiorysy ludzi zasłużonych, artykuły o treści etycznej, opowiadania i powiastki obyczajowe, historyczne, poezje i wierszyki, opisy miejscowości i wycieczki, obyczaje ludowe, pogadanki przyrodnicze, bajki, komedyjki, zagadki, szarady i bogaty dział pod nazwą rozrywki i zajęcia. Pismo mogło służyć uzupełnianiu i uatrakcyjnianiu nauki domowej bądź szkolnej, miało kształtować w dzieciach uczucia moralne i narodowe oraz zapewniać im pożyteczne zajęcie czasu wolnego⁹. Na jego łamach publikowano teksty – wierszyki, powiastki, obrazki literackie i opowiadania wybitnych polskich literatów z XIX i początku XX wieku¹⁰.

Rys. 1. Winiety czasopisma „Moje Piśmko. Tygodnik Obrazkowy dla Dzieci”: 1902, nr 1; 1915, nr 37.

⁶ Zob. na przykład: Buyno-Arctowa Maria, [w:] *Słownik współczesnych pisarzy polskich*, red. E. Korzeniewska, t. I, Warszawa 1963, s. 330–334.

⁷ *Zabawa na pierwszym miejscu*, [w:] S. Grabowski, *Na przyszły pożytek*, dz. cyt., s. 100–101; *Czasopisma dla dzieci i młodzieży*, „Moje Piśmko”, [w:] K. Kuliczowska, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1864–1918. Zarys monograficzny. Materiały*, Warszawa 1975, s. 124; J. Papuzińska, *Wychowawcza rola prasy dziecięcej*, dz. cyt., s. 22, 30; J. Jarowiecki, *Prasa dla dzieci i młodzieży...*, dz. cyt., s. 13; J. Mortkowiczowa, *O postępowych czasopismach dla dzieci i młodzieży...*, dz. cyt., s. 166–167.

⁸ S. Grabowski, *Na przyszły pożytek*, dz. cyt., s. 116; J. Jarowiecki, *Prasa dla dzieci i młodzieży...*, dz. cyt., s. 13–14. Redakcja informowała, iż „Moje Piśmko” było najtańszym tygodnikiem dla dzieci (w 1914 roku koszt kwartalnej prenumeraty wynosił 15 kopiejek). Rocznik piśmka zawierał ponad 400 stron i ok. 150 ilustracji. Można było, obok prenumeraty bieżących numerów, nabywać w Redakcji (w Warszawie przy Nowym Świecie 41) tomy poszczególnych roczników w ozdobnych oprawkach, które – jak sugerowała Redakcja – doskonale nadawały się na prezenty dla dzieci. Prenumeratę można było zamówić na miesiąc, kwartał, półroczcie lub rok; MP 1914, nr 52 (dział reklamowy – dodatek).

⁹ Szczegółowy opis specyfiki czasopisma zob. MP 1914, nr 52 (dział reklamowy – dodatek).

¹⁰ S. Grabowski, *Na przyszły pożytek*, dz. cyt., s. 107, 111–112.

Rys. 2.
Okładka rocznika „Mojego Piśmka”
(t. XIII, rok 1908/9).

Choć czasopismo adresowane było do dzieci, redakcja myślała także o rodzicach, wychowawcach i opiekunach, służąc im wskazówkami i poradami. Szczególne zadanie w zakresie edukacji najmłodszych przypisywano jednak matkom, dlatego na łamach „Mojego Piśmka” ukazywał się dodatek zatytułowany „Do matek”¹¹. Porady z zakresu poszczególnych dziedzin wychowania publikowała tam między innymi Aniela Szycówna. W dodatku zamieszczano krótkie artykuły o wychowaniu fizycznym i moralnym, notatki na temat psychologii dziecka, odpowiedzi na listy matek w sprawach wychowawczych, a także wiadomości o książkach pedagogicznych, wydawnictwach dla dzieci, grach, zabawach, zabawkach, pomocach naukowych itp. Rubryka miała charakter praktyczny, miała służyć wymianie myśli i doświadczeń w zakresie spostrzeżeń nad rozwojem dzieci.

Wzory zabawek do samodzielnego wykonania na łamach „Mojego Piśmka”

Publikowane na łamach „Mojego Piśmka” teksty, w tym propozycje zabaw i zabawek dla dzieci, były zgodne z najnowszymi trendami w pedagogice przełomu XIX i XX wieku, oparte na świadomości rozwoju natury dziecka i wynikały ze znajomości wiedzy z zakresu psychologii rozwojowej i wychowawczej, a także pedagogii¹².

¹¹ A. Szycówna, *Do matek*, MP 1902, nr 2, s. 1–2.

¹² S. Aleksandrak, *Czasopisma dla dzieci*, [w:] *Osiągnięcia i problemy rozwoju oświaty i wychowania w XX-leciu Polski Ludowej*, red. B. Suchodolski, Warszawa 1966, s. 332–333; R. Waksmund, *Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej*, Wrocław 2000, s. 21–22.

Zabawa, swobodna i twórcza aktywność dziecięca, powszechnie uważana za błahostkę, w myśl najnowszych wyników badań naukowych jest niezbędnym czynnikiem prawidłowego rozwoju dziecka. Odpowiedni dobór zabaw i zabawek uznano za istotne zadanie wychowawcze i edukacyjne rodziców, wychowawców, nauczycieli i opiekunów. Poszukując inspiracji do zajęcia dziecka konstruktywnym, pożytecznym i rozwijającym zajęciem, chętnie korzystano z publikowanych w analizowanym czasopiśmie tekstów i instruktaży wykonywania zabawek, które znakomicie wpisywały się w jedną z wychowawczych funkcji czasopism dziecięcych, jaką jest „bezpośrednie wyzwianie aktywności w odbiorcy, wyrażającej się w twórczości oraz społecznym działaniu”¹³.

Nawiązując do tego zadania, Maria Buyno-Arctowa uświadamiała na łamach pisma, iż dorośli zbyt często ingerują w dziecięcy świat, nie pozostawiając im pola dla rozwoju samodzielności i wyobraźni. „Nie znając duszy dziecka i narzucając mu nasz świat wyobraźni, zabijamy w nim samodzielność i nie pozwalamy rozwinąć się jego woli”¹⁴ – pisała publicystka. Dlatego tak dużą uwagę przypisywała zabawie jako tej formie aktywności, która pozwalała dziecku na poznawanie własnych możliwości, uczenie się sytuacyjne, rozwój samodzielności i kreatywności. Samodzielne zaś wykonywanie zabawek do zabaw dawało dziecku poczucie kompetencji, satysfakcji z wykonanego zadania, rozwiało wyobraźnię i dawało radość tworzenia.

Na łamach „Mojego Pisemka” zachęcano dzieci do samodzielnego organizowania sobie czasu poprzez różnego rodzaju zabawy, zajęcia i roboty, do których inspiracje regularnie zamieszczano w postaci opowiadań, powiastek, wierszyków i praktycznych instrukcji¹⁵. Zamysłem autorów było to, by mali czytelnicy, po zapoznaniu się z ich treścią, nabrali ochoty do podobnych zabaw czy zajęć, jak te opowiadane i prezentowane w piśmie. Szczególnie często pojawiały się instrukcje do samodzielnego wykonywania zabawek i pomysły na ich wykorzystanie w czasie zabawy. Proponowano więc najmłodszym wykorzystywanie do domowej produkcji zabawek najróżniejszych materiałów – gliny, miękiszu chleba, tkanin, włóczki, metalowych puszek, owoców i warzyw, gałązek, liści, drewna, skorupki po jajkach, różnych rodzajów papieru itd. Kiedy zabawki były gotowe, zachęcano do nadsyłania relacji z ich wykonania i sposobów wykorzystania, które mogły być opublikowane na stronach zamieszczonej w każdym numerze „Gawędki listownej”, służącej do wymiany myśli z odbiorcami pisemka.

¹³ J. Papuzińska, *Wychowawcza rola prasy dziecięcej*, dz. cyt., s. 55.

¹⁴ M. Buyno-Arctowa, *Do matek. Matki a doba obecna*, MP 1906, nr 14/15, s. 3.

¹⁵ Publikowane na łamach MP teksty instruktażowe często nie miały autorów. Kiedy pojawiali się ich twórcy, zwykle podpisywali się głównie inicjałami. Najwięcej wskazówek oznaczonych było inicjałami M.B. (Maria Buyno), podobnie teksty podpisane pseudonimem Ciocia (Ciocia Mania) były jej autorstwa, zob.: Buyno-Arctowa Maria, dz. cyt., s. 330; Instrukcje zabawek publikowała także Maria Weryho, zob. na przykład B. Moraczewska, *Prekursorka instytucyjnego wychowania małych dzieci w Polsce Maria Weryho-Radziwiłłowiczowa*, „Studia Gdańskie”, 2015, t. XII, s. 215–131.

Szczególnie często polecano czytelnikom wykonywanie zabawek z papieru¹⁶. Instrukcje do samodzielnego ich sporządzania ukazywały się w każdym roczniku czasopisma. Były one adresowane dla dzieci młodszych i starszych i charakteryzowały się różnym poziomem trudności. Zabawki z papieru były tak popularne z pewnością z powodu niskich nakładów finansowych ponoszonych podczas ich przygotowywania. Papier był bowiem materiałem stosunkowo tanim, łatwo dostępnym, a dodatkowo ten wykorzystywany do domowej produkcji zabawek nie musiał być nowy – mógł być użyty już wcześniej do innych celów, na przykład pakowania czy pisania. Do wykonania zabawek potrzebne były różnego rodzaju papiery – miękkie kartki do rysowania, papier listowy, okładki od zeszytów, kolorowe arkusze, tektura, karton, sztywne bilety i karty wizytowe, karty do gry, pocztówki, puste, zużyte pudełka po różnych towarach. Ponadto papier jako tworzywo do wykonania zabawek nie wymagał szczególnej obróbki – wystarczyło go odpowiednio pociąć, poskładać według instrukcji, pokleić, ozdobić, by uzyskać atrakcyjną zabawkę. Poniżej zaprezentowane zostaną wskazówki do samodzielnego sporządzania zabawek z różnych rodzajów papierów, publikowane w badanym czasopiśmie w latach 1902–1915.

Papierowe domki

Z niepotrzebnych już kart i biletów wizytowych lub pocztówek proponowano dzieciom wykonywać domki. „Gdy spojrzycie na dany rysunek, przerazicie się, sądząc, iż chce was nauczyć bardzo trudnej roboty. Upewniam was, że się mylicie. Nigdy żaden budowniczy nie miał mniej pracy przy budowie domu, jak wy mieć będziecie. Uważajcie tylko: weźcie sześć kart, sześć biletów lub wreszcie sześć pocztówek, zagnijcie szeroko brzegi, z obydwu stron, po czym wkładajcie jedną kartę w drugą, aby utworzyły sześciobok, jaki widzicie u dołu po lewej stronie rysunku. Pozaginane brzegi należy przykleić gumą arabską lub kłajstrem, zrobionym z mąki. A teraz, jeżeli w otrzymanym czworoboku wytniecie drzwi i okno, a na wierzchu przymocujecie kartę, macie gotowy skromny, malutki domek”¹⁷. Można było zbudować kilka takich domków, połączyć je ze sobą, by powstały piękne kamienice, w których zamieszkać mogły papierowe laleczki. Instruowano nawet, jak zrobić dym, za który służyć miała wata przyczepiona szpileczką do kartonowego komina.

¹⁶ Por. D. Żołędź-Strzelczyk, I. Gomułka, K. Kabacińska-Łuczak, M. Nawrot-Borowska, *Dzieje zabawek dziecięcych...*, s. 115–117.

¹⁷ M.B. *Domki z kart lub biletów wizytowych*, MP 1909, nr 9, s. 139.

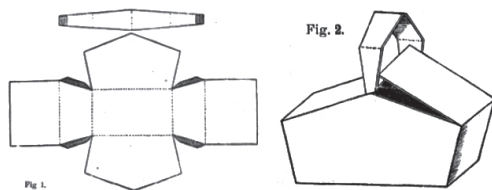

Rys. 3.
Sposób wykonania domków z kart. M.B., *Domki z kart lub biletów wizytowych*, MP 1909, nr 9, s. 139.

W jednej z powiastek poznajemy kolegów, którzy po skończonych lekcjach bawili się wykonanym przez jednego z chłopców zamkiem z tektury. Pałac samodzielnie zrobiony przez Franka był duży, piękny, starannie wykonany i ozdobiony. „Włodzio (...), zobaczywszy dzieło Franusia, aż krzyknął z podziwu. Pałac był dwupiętrowy, ozdobiony filarami i gzymsami, bardzo ślicznie wyrobionymi z tektury”¹⁸. Jednak nie miał schodów. Chłopcy wymyślili zatem, że na drugie, wysokie piętro będzie można latać aeroplanem. Pozostało go tylko wykonać, oczywiście samodzielnie, z papieru.

Koszyczki

Z papieru można było także składać różne wzory koszyczków. Tekturowy kosz z otwieranymi pokrywkami, którego instrukcję zamieszczono w jednym z numerów z 1905 roku, służyć mógł jako rekwizyt do lalczynego pokoju, pojemnik na nici, narpastki i szpilki, a w mniejszym rozmiarze jako zabawka na choinkę. Zamieszczony wzór rysunkowy można było dowolnie powiększać lub pomniejszać, w zależności od potrzeby. Po wycięciu zabawki należało ją poskładać i skleić według wzoru, zaś gotowy koszyczek zalecano pomalować, okleić kolorowym papierem lub ozdobić pieczętkami¹⁹.

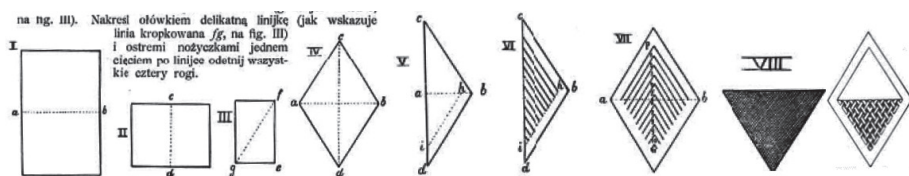

Rys. 4. Instrukcja wykonania koszyczka. M.B., *Koszyczek z tektury*, MP 1905, nr 3, s. 42.

¹⁸ *Aeroplan*, MP 1911, nr 35, s. 133.

¹⁹ M.B., *Koszyczek z tektury*, MP 1905, nr 3, s. 42.

Prezenterem imieniem dla tatusia miał być wykonany przez małego Czesia, według instrukcji koleżanki Mani, koszyczek na kwiatki. Zrobiony był z papieru listowego i kolorowego, odpowiednio złożonego i przyciętego. Trudność wykonania koszyczka polegała na umiejętnym wplecieniu jego ścianek, co wymagało wiele cierpliwości i uwagi. Gotowy koszyczek służył jako pojemnik na papierowe kwiatki, które długo pozostawały miłą pamiątką dla obdarowanego. Dziewczynki mogły takimi koszyczkami ozdabiać pokoje swoich laleczek²⁰.

Rys. 5. Etapy wykonania papierowego koszyczka na kwiaty. Z. K., *Śliczny koszyczek na kwiatki*, MP 1903, nr 52, s. 413–415.

Laleczki

Wśród instrukcji wykonywania zabawek z papieru znajdowały się liczne laleczki²¹. Proponowano tu kilka technik, o różnym poziomie trudności, od najprostszych, wycinanych i naklejanych na tekturze, do skomplikowanych, składających się z kilku elementów, poruszających nogami i rękami, wymagających większego zaangażowania i sprawności manualnej. Wskazywano szczegółowo, jak wycinać, składać i rozkładać z fałd grubszego papieru i bibuły poszczególne części ciała laleczek, jak wypychać główki, łączyć elementy zabawek za pomocą włóczki, wełny lub gumy arabskiej, przygotowywać z kolorowych kartek ubrania i dodatki, na przykład kapelusze. Jak zwykle na końcu tekstów instruktażowych motywowano i zachęcano dzieci do samodzielnej pracy, przestrzegając, że na początku efekty pracy mogą być niezadowolające. „Jest to bardzo ładna laleczka – nie trzeba tylko się zniechęcać, jeśli pierwsza będzie niezgrabna lub krzywa – następne będą z pewnością lepsze”²².

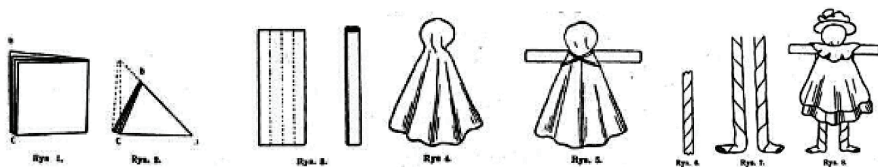
²⁰ Z.K., *Śliczny koszyczek na kwiatki*, MP 1903, nr 52, s. 413–415.

²¹ *Lalki papierowe. Zajęcia dla starszych dzieci, którymi bawić mogą młodsze rodzeństwo*, MP 1910, nr 44, s. 284. Zob. też: *Lalki papierowe*, MP 1911, nr 3, s. 38.

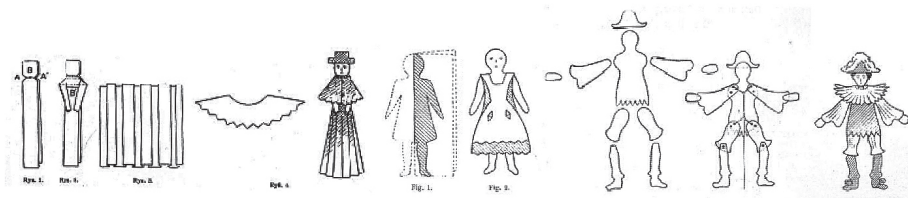
²² *Lalki papierowe. Zajęcia dla starszych dzieci...*, dz. cyt., nr 46, s. 317.

Polecając wykonanie prostej papierowej laleczki, pisano: „A teraz uważajcie – przedstawiam wam bardzo wesołą osóbkę. Mamy tu lalusie, bez której dzieci żyć nie mogą. Jakże łatwo jest zrobić z papieru tę miłą postać”²³. Laleczkę wykonywano się z długich papierowych rolek, które odpowiednio związane tworzyły nogi, tułów i ręce, głowę zaś stanowiła wypchana papierowa kulka, doszyta do całości. Na głowę zalecano założyć laleczce papierową chusteczkę, zawiązaną pod szyją na kokardę, a także sukienkę z papieru w dowolnym kolorze. Pozostało tylko narysować laleczce oczy, nos i usta i wesoła zabawka gotowa była do zabawy²⁴.

Z papieru można było także sporządzić wesoło skaczącego pajaca. Wzór zawarty w pisemku trzeba było przerysować na karton, wyciąć, części połączyć według wzoru nitkami. Był kolorowy, można było narysować lub nakleić z kolorowych papierów ubranie, kryzę i kapelusz²⁵.

Rys. 6. Wzory wykonania lalek z papieru. *Lalki papierowe. Zajęcia dla starszych dzieci, którymi bawić mogą młodsze rodzeństwo*, MP 1910, nr 44, s. 284–285.

Rys. 7. Wzory wykonania lalek i pajaca z papieru. *Lalki papierowe. Zajęcia dla starszych dzieci, którymi bawić mogą młodsze rodzeństwo*, MP 1910, nr 46, s. 316–317. *Lalki papierowe*, MP 1911, nr 3, s. 38. *Pajac (zabawka, którą każdy może sobie zrobić)*, MP 1910, nr 9, s. 139.

²³ E.R., *Zabawki papierowe*, MP 1913, nr 16, s. 252.

²⁴ Tamże.

²⁵ *Pajac (zabawka, którą każdy może sobie zrobić)*, MP 1910, nr 9, s. 139.

Teatr cieni

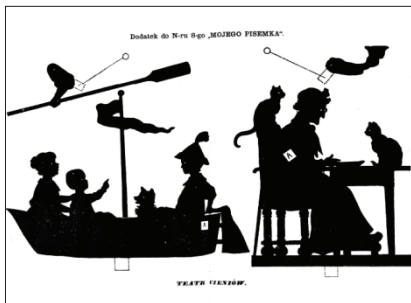
Lubianą przez dzieci zabawą, szczególnie zajmującą w długie jesienne i zimowe wieczory, było rzucanie cieni na ścianę. Na łamach „Mojego Pisemka” podawano liczne instrukcje do zabaw w cieniu z wykorzystaniem dłoni, które odpowiednio ułożone i oświetlone pozwalały uzyskać na ścianie kształty zwierząt lub ludzkich postaci²⁶. Zabawa ta była tak popularna, że zaproponowano czytelnikom nieco inną jej formę. Był to teatr cieni, do którego niezbędne było wykonanie tekturowych figur. Dołączone wzory chińskiego teatru były prezentem od Redakcji czasopisma na Gwiazdkę w 1905 roku. „Teatr cieni – jest to jedna z najprzyjemniejszych rozrywek, która zajmuje nie tylko dzieci młodsze, lecz i starsze. Należy tylko starannie robić przygotowania, a te raz zrobione, trwać mogą przez czas dłuższy”²⁷. By wykonać figury do teatru, należało dołączyć do numeru arkusz w całości, lub w częściach, nakleić na tekturę i – aby uzyskać dobre łączenie i gładką powierzchnię papieru – przydusić ją prasą lub książkami. Po wyschnięciu kleju zalecano bardzo starannie wyciąć figury, zostawiając u dołu pasek tektury, do którego dokleić należało listewkę czy patyczek, by było wygodnie trzymać zabawkę podczas przedstawienia. Szczegółowo wyjaśniano, jak za pomocą drucików łączyć ruchome elementy figur (ręce, nogi, części ciała ludzi i zwierząt). „Teatr można urządzić w drzwiach pokoju. Na podporze umieszcza się ramę z papierowym transparentem, tuż za nią stawia się stół, na którym należy umieścić światło (lampę, świecę). Na stole należy umocować kawałek tektury, 15 cm szerokiej, a to w tym celu, by zasłonić ręce poruszające figury”²⁸ – instruowano. Fabułę przedstawień pozostawiono dziecięcej wyobraźni. Można było też przedstawiać krótkie scenki z wykorzystaniem gotowych zestawów figur. Wśród wzorów figur do papierowego teatrzyku zamieszczono pociąg, domek dróżnika i tunel, huśtawkę z dziewczynką, wanienkę z kąpiącym się dzieckiem, słonika i dziewczynkę z obwarzankiem, jajko z siedzącym wewnątrz kurczakiem, chłopców huśtających się na huśtawce, dwóch jeźdźców na koniach, dno morskie z nurkiem. „Sami możecie urozmaicić przedstawianie różnymi figlami. Pisemko życzy wam wesołej zabawy przy udanym teatrze”²⁹.

²⁶ M.B., *Cienie*, MP 1906, nr 14/15, s. 198; *Cienie*, MP 1909, nr 15, s. 256, nr 62, s. 568; 1907, nr 16, s. 272, nr 19, s. 111; 1904, nr 18, s. 297; 1910, nr 53, s. 425; 1915, nr 31, s. 64, nr 17, s. 261, nr 25, s. 387, nr 21, s. 323.

²⁷ *Objaśnienie do załączonego przy dzisiejszym numerze teatru cieni*, MP 1905, nr 12, s. 174.

²⁸ Tamże, s. 175.

²⁹ Tamże, s. 176; Zob. też: M.B., *Teatr cieniów*, MP 1903, nr 8, s. 120–121.

Rys. 12.
Wzory figur do teatru cieni. M.B.,
Teatr cieniów, MP, 1903, nr 8,
dodatek

Wzorki rysunkowe

Na łamach „Mojego Pisemka” zamieszczano także tzw. wzorki rysunkowe³⁰. Były to obrazki, które dzieci mogły samodzielnie przerysowywać, a więc szablony z instrukcją rysowania poszczególnych części ilustracji (co – jak pisano – miało pomóc w rysowaniu nawet najmłodszym dzieciom). Najczęściej prezentowano sylwetki zwierząt (niedźwiedzie, psy, króliki, kozy, konie, krowy, świnki, ptaki, żaby, ryby, krety, świerszcze, motyle, słonie, myszki), ale były też i obrazki ze świata roślin – listki, kwiatki, owoce, a także ule, muszeczki, grzyby, domki. Gotowe obrazki można było pokolorować, wyciąć, podkleić tekturą i zabawki z papieru były gotowe. Niektóre z wzorków uzupełniano wierszykami, na przykład:

„Porzucił miś rodzinne strony, gdzie jego ród żył wieki,
I w żerdz sosnową uzbrojony, wędruje w świat daleki.
Na łapach dwóch, wędruje zuch, pod nosem piosnkę mruczy
I idzie w świat, z podróży rad i tańczyć się uczy!”³¹.

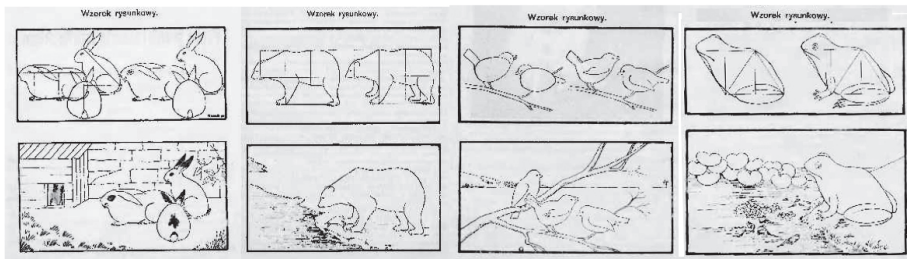
Pomysłowe dziecko mogło, wykorzystując wzorki, stworzyć swoje małe tekturowe zoo, wykorzystać gotowe figury do teatryku czy teatru cieni.

³⁰ MB., *Objaśnienia do wzorków rysunkowych*, MP 1905, nr 1, s. 7–8; *Wzorek rysunkowy*, MP 1906, nr 46, s. 320; tamże, 1905, nr 19–20, s. 313, nr 33, s. 109, nr 50, s. 379, nr 8/9, s. 121, nr 4, s. 60, nr 26, s. 413, nr 15, s. 247; 1906, nr 46, s. 320, nr 50, s. 384, nr 22, s. 323, nr 27, s. 9, nr 10, s. 160; 1907, nr 47, s. 334, nr 52, s. 415, nr 35, s. 139, nr 30, s. 61, nr 38, s. 186, nr 25, s. 412; 1904, nr 1, s. 3, nr 43, s. 265, nr 6, s. 87–88, nr 18, s. 294, nr 16, s. 262, nr 38, s. 179, nr 26, s. 25; 1909, nr 60, s. 536, nr 38, s. 185, nr 34, s. 128, nr 30, s. 64; 1910, nr 27, s. 11; 1911, nr 22, s. 344; 1915, nr 13, s. 199.

³¹ *Tańczący miś. Wzorek rysunkowy*, MP 1904, nr 34, s. 122.

Rys. 13. Wzorki rysunkowe: pies, koziołek, sprzęty domowe i zabawki, tańczący miś.
MP 1908, nr 7, s. 102; 1904, nr 19, s. 310; 1903, nr 40 (dodatek); 1904, nr 34, s. 122

Rys. 14. Wzorki rysunkowe: króliki, niedźwiedź, praszki, żaba. MP 1909, nr 20, s. 327, nr 22, s. 359; nr 24, s. 396; nr 26, s. 426

Układanki i zabawki logiczne

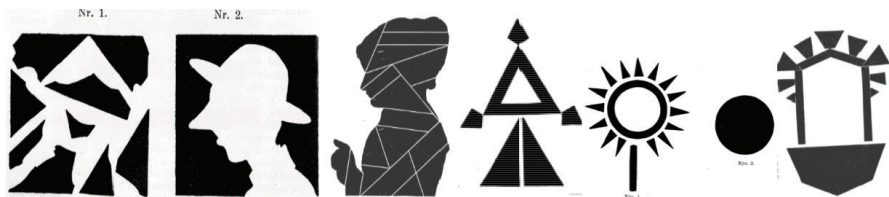
Wśród proponowanych czytelnikom „Mojego Pisemka” zabawek z papieru znajdowały się układanki i zabawki logiczne. Na przykład sposób wykonania papierowej głowy czy papierowej sylwetki kobiecej do składania był bardzo prosty. Wystarczyło odkalkować zamieszczony w pisemku wzór, pokolorować, nakleić na tekturę i pociąć na części. Powstawała w ten sposób układanka, która nadawała się do zabawy dla dzieci w młodszym i starszym wieku – dla młodszych zabawkę należało pociąć na mniejszą liczbę części, zaś dla starszych – na większą³². W innym wariantcie papierowej układanki należało wyciąć białe elementy, z których – po odpowiednim ich ułożeniu – powstawała sylweta głowy w kapeluszu³³. „Z początku będzie wam trochę trudno, lecz

³² *Składana głowa*, MP 1911, nr 8, s. 115.

³³ *Próbka zręczności*, MP 1905, nr 5, s. 76.

przy cierpliwości dojdziecie do wprawy i szybko będziecie układać tę łamigłówkę, tym milszą, że sami ją sporządziliście³⁴.

Wśród zabawek z tektury były także układanki logiczne. Wystarczyło zamieszczone w gazetce wzór odwzorować na kolorowym lub czarnym papierze, podkleić tekturą, pociąć na części i z rozsypanych elementów ułożyć wskazaną figurę, na przykład czworobok, koło, sześciokąt³⁵.

Rys. 15. Wzory do wycinania i układania – układanki papierowe. *Próbka zręczności*, MP 1905, nr 5, s. 76; M. B., *Próba cierpliwości*, MP 1904, nr 8, s. 122; Układanki logiczne. *Zadanie*, MP 1910, nr 12, s. 187; *Ciekawa sztuczka*, MP 1914, nr 17, s. 272; *Ciekawa sztuczka*, MP 1914, nr 11, s. 217.

W jednym z numerów z 1905 roku zamieszczono instrukcję zabawki logicznej, łamigłówki, którą dziecko mogło wykonać według szczegółowej instrukcji i dać innej osobie, by odgadła zasadę jej wykonania. Na pasek papieru, odpowiednio przycięty w kilku miejscach, należało nałożyć pary wiśni na ogonkach. Cała sztuczka polegała na odpowiednim dogięciu i przełożeniu pociętych pasków papieru tak, by wiśnie się na nich trzymały. Osoba, która nie знаła zasady wykonania zabawki, miała za zadanie zdjąć wiśnie z paska papieru, nie rozrywając go³⁶.

Inna zabawka logiczna zaprezentowana została w powiastce *Kłopot z serami*. Historyjka opowiadała o kupcu, który z pomocą synka Marcinka układał na półkach w piwnicy sery w określonym porządku, według wielkości kręgów i wysokości półek. Porządek układania zapisano według wzoru, który dzieci miały podczas zabawy powtarzać i próbować samodzielnie układać sery według określonych zasad. „By sprawdzić robotę Marcinka, wytnijcie sobie z papieru trzy krążki, napiszcie na nich odpowiednie numery (...), ułóżcie te krążki na stole blisko siebie, w takim porządku, w jakim leżały kręgi sera na półce najniższej, wyobraźcie sobie, że nieco dalej na stole jest półka

³⁴ M.B., *Próba cierpliwości*, MP 1904, nr 8, s. 122.

³⁵ *Zadanie*, MP 1910, nr 12, s. 187; *Ciekawa sztuczka*, MP 1914, nr 17, s. 272; *Ciekawa sztuczka*, MP 1914, nr 11, s. 217.

³⁶ *Łamigłówka z wisien*, MP 1905, nr 43, s. 268–269.

wysoka, przeniesie krążki według notatki zrobionej przez Marcinka. Przekonacie się, czy sery przeniesiono według zalecenia, to jest że nigdy większy krążek nie leżał na mniejszym”³⁷. Proponowano dzieciom, by zwiększały liczbę serów, utrudniając zabawę, a sposoby ich układania przysyłały do redakcji „Mojego Pisemka”.

Aksesoria dla lalek – meble, sprzęty, ogródek

Wśród licznych wzorów zabawek w „Moim Pisemku” publikowano też pomysły wykonywania akcesoriów dla lalek. Były wśród nich ubranka i dodatki do strojów na różne pory roku³⁸, serwetki zdobiące lalczyne pokoiki³⁹, drewniane mebelki⁴⁰. Papier także nadawał się wykonywania sprzętów dla lalek. Bardzo prosta do zrobienia była na przykład papierowa parasolka, którą wykonywano z koła złożonego na 16 fałdek. Powstawała czasza parasolki, w której należało zrobić dziurkę i wsunąć w nią rączkę wykonaną ze zwiniętego papierowego rulonika. Można ją było ozdobić kokardką. „Cieszyć się takim przedmiotem będzie każda dziewczuszka, posiadająca lalkę, która przecież nie może obejść się bez parasolki”⁴¹ – pisano.

„Nie sądzicie, że tylko stolarze potrafią robić stoły, krzesła i krzeselka, fotele itp. Przekonam was, że i wy potraficie tę sztukę, o ile tylko zechcecie ściśle zastosować się do tego, co powiem dalej”⁴² – zaczynała się instrukcja zachęcająca czytelników do wykonania tekturowego fotelika dla lalek. Wystarczyło na tekturze odrysować zamieszczony wzór, wyciąć go, złożyć, skleić w wyznaczonych miejscach i cieszyć się gotową zabawką.

Pracowituszki, czyli dziewczynki Ania i Hela, nazywane tak były dlatego, iż „zawsze były czymś zajęte i zawsze coś ładnego zrobiły”⁴³. W jednej z historyjek samodzielnie przygotowywały dla swojej lalki, panny Rozyny, mebelki – kanapę i krzesła. Tak objaśniały cici sposób ich wykonania (będący jednocześnie instrukcją dla czytelników): „Miałyśmy pudełko tekturowe, które będzie służyło za siedzenie do kanapki, z pokrywki zrobi się oparcie. Siedzenie oraz oparcie (...) pokryłyśmy cienką warstwą waty, aby pannie Rozynie było wygodnie siedzieć, zaś watę przytwierdziłyśmy nićmi na krzyż, żeby się nie zsunęła. Oparcie przyszyliśmy mocno do siedzenia, tak

³⁷ Z.K., *Kłopot z serami*, MP 1906, nr 26, s. 386.

³⁸ *Palcocik dla lalek*, MP 1910, nr 40, s. 213–215; L., *Palcocik dla lalki*, MP 1904, nr 9, s. 136–138; L., *Kapturek dla lalek*, MP 1904, nr 15, s. 252–253.

³⁹ M.B., *Serwetki. Miłe zajęcia na wieczory zimowe*, MP 1905, nr 8–9, s. 113.

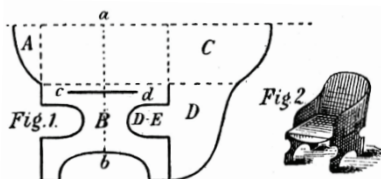
⁴⁰ M.A.-G., *Roboty z pudełek od cygar i papierosów*, MP 1909, nr 55, s. 458, nr 56, s. 473–476.

⁴¹ E.R., *Zabawki papierowe*, MP 1913, nr 12, s. 190.

⁴² M.B., *Fotelik*, MP 1907, nr 7, s. 109.

⁴³ Cioćia, *Pracowituszki*, MP 1906, nr 17, s. 244.

że nie ma obawy, żeby się zsunęło⁴⁴. Tak przygotowaną kanapę dziewczynki okleiły odpowiednio dociętymi kawałkami aksamitu, a zagięcia ozdobiły sznurem. Boki kanapy wykonali z wypchanych watą wałków aksamitu. W podobny sposób jak kanapę, z pociętych i oklejonych aksamitem kawałków tektury dziewczynki wykonali krzesła. Do tekstu instruktażowego dołączone były obrazki gotowych zabawek. Na końcu historii cicia zaprosiła małych czytelników do nadsyłania listów z opisem, jak udało im się wykonane według wzoru Pracowituszek lalczyne mebelki.

Rys. 16.
Wzór fotelika dla lalki. M.B., *Fotelik*,
MP 1907, nr 7, s. 109.

Samodzielnie wykonane zabawki doskonale nadawały się na prezenty. W jednej z powiastek czytelnicy poznali Franka, który na imieniny swojej siostry Ewy postanowił „przygotować własnoręcznie (...) ładny podarunek: mianowicie umyślił zrobić ogródek dla jej laleczki ulubionej⁴⁵. Wykorzystał do tego arkusz grubej tektury i arkusz kartonu, na których odrysował wcześniej przygotowany plan ogródka. Następnie wysypał ogródek piaskiem i obsadził mchem, w który poutykał gałązki bukszpanu i barwinka, tworząc trawniki i kwietniki. Sádzawkę wykleił szkłem i obsadził mchem. W ogrodzie nie mogło zabraknąć także drzew, które zrobił z zamocowanych na zapalkach pęczków bukszpanu. Postarał się także o kwiaty. Poprosił ogrodnika o suszone nieśmiertelniki, które w lalczywym ogrodzie udawały róże. Z tekturowego krążka zamocowanego na 4 patyczkach zrobił altankę, z tych samych materiałów zbudował krzeselko, „by podczas upału laleczka mogła sobie odpocząć wygodnie w altance⁴⁶. Z odpowiednio wygiętego drutu przygotował dla lalki huśtawkę. Ścieżki ogródka wysypał piaskiem, przyklejonym do tektury na gumę arabską. Z tektury i zapatek ustawił płot, umieścił w nim kartonową furtkę, którą laleczka mogła zamykać i otwierać⁴⁷.

Do podlewania lalczywego ogródka doskonale nadawała się papierowa konewka. Wykonana z tekturowego walca z doklejonym papierowym dnem, miała ucho

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Z.K., *Ogródek Ewuni*, MP 1902, nr 12, s. 216.

⁴⁶ Tamże, s. 218.

⁴⁷ Tamże.

zarówno z boku, jak i u góry. Rurkę do podlewania stanowił papierowy rulon, zakończony sitkiem – tekturowym krążkiem z wyklutymi szpilkami dziurkami⁴⁸.

Rys. 17. Plan ogrodu, wzór krzaczka, płotu, krzeselka i furtki. Z.K., *Ogródek Ewuni*, MP 1902, nr 12, s. 216–218.

Zabawki pływające i latające

Wśród zabawek proponowanych na łamach analizowanego czasopisma były także zabawki pływające, na przykład ze skorupki jajek, cienkiej blachy czy łupin po orzechach⁴⁹. Jednak nawet z odpowiednio przygotowanego papieru można było zrobić pływającą zabawkę. Jedną z nich była rybka. Należało ją wyciąć z twardej tektury, w naturalnym rozmiarze, w środku tułowia zrobić otwór i rozciąć od niego kanalik do ogona. Ryba, umieszczona w podłużnym naczyniu z wodą, zaczynała się poruszać po jej powierzchni – pływać. Wystarczyło jedynie do wyciętego otworu wpuścić dużą kroplę oliwy, która rozplywając się kanalikiem, popychała rybę do przodu. Zabawka pływała tak długo, aż cała oliwa wydostała się z kanalika i rozplynęła po powierzchni wody⁵⁰.

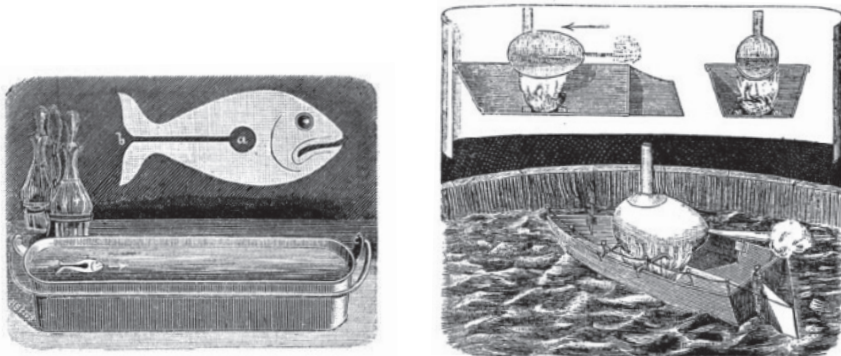
Wśród zabawek pływających proponowano także wykonanie prostego tekturowego statku parowego. Z twardego brystolu należało zbudować łódkę, której brzozy musiały być sklezione lakiem, aby nie przepuszczały wody. Wbite w brzozy brystolu szpilki, połączone nitką, tworzyły mostki, z tyłu miał być doczepiony tekturowy ster. Następnie polecano umocować połowę skorupki jajka na kółeczku zrobionym z korka, przylepionym do spodu łódki. Do skorupki wkładało się kawałek waty, umoczonej w spirytusie – był to swoisty palnik, na który nakładało się zamocowaną na drutach wydmuszkę, napełnioną wodą, stanowiącą kocioł parowy. Po zapaleniu waty po kilku sekundach przez otwór w wydmuszce zaczynał się wydobywać strumień pary,

⁴⁸ E.R., *Zabawki papierowe*, MP 1913, nr 15, s. 237–238.

⁴⁹ Zob. na przykład M.B., *Mądra rybka*, MP 1906, nr 9, s. 140–141; M.B., *Poruszający się okręciak*, MP 1909, nr 59, s. 521; K.S., *Zabawki magnetyczne*, MP 1903, nr 49, s. 365–368.

⁵⁰ M.B., *Pływająca rybka papierowa*, MP 1906, nr 5, s. 73.

powodujący, że łódka zaczynała się poruszać. By uatrakcyjnić wygląd statku, można było na górnej części wydmuszki przykleić papierowy komin, w zsuniętym w końcówkę kawałkiem waty, imitującej dym z parowca⁵¹.

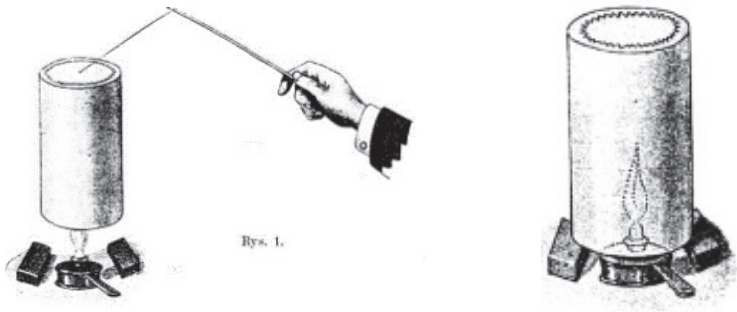

Rys. 18. Instrukcje wykonania i zabawy pływającymi zabawkami. M.B., *Pływająca rybka papierowa*, MP 1906, nr 5, s. 73; M.B., *Statek parowy*, MP 1904, nr 4, s. 61

Z papieru można było także przygotować zabawkę unoszącą się w powietrzu. Starszym czytelnikom polecano do wykonania balon pokojowy. W instruktażowym tekście najpierw zapoznano czytelników z zasadami fizyki, wyjaśniając metodę obliczania siły podnoszenia balonu, która równa była wadze wypartego powietrza, wadze balonu i zawartego w nim gazu. Jednak wykonanie balonu-zabawki miało być dużo prostsze niż Zeppelina. Należało wykonać z białego papieru papierowy walec, o promieniu 6 cm, którego jedno denko trzeba było zakleić, przyklejając do niego nitkę i patyczek. Drugi, otwarty otwór, należało trzymać nad płomieniem spirytusowym. Balonik na skutek ogrzewania się powietrza powinien się unosić, patyczkiem można było kierować jego lotem. Drugim sposobem było ustawienie balonika bezpośrednio nad płomieniem, bez patyczka – balonik miał unieść się wysoko w górę⁵².

⁵¹ M.B., *Statek parowy*, MP 1904, nr 4, s. 61.

⁵² *Balon pokojowy własnej roboty (Miłe zajęcie dla starszych czytelników)*, MP 1914, nr 3, s. 46–48.

Rys. 19. Balon pokojowy. *Balon pokojowy własnej roboty*, MP 1914, nr 3, s. 46–48.

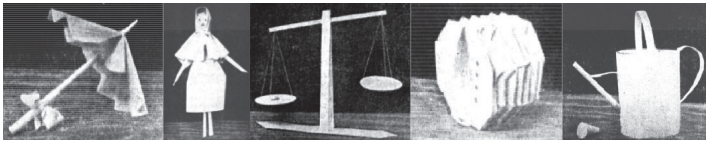
Papierowe różności

W 1913 roku ukazał się w „Moim Pisemku” cykl artykułów, w których zamieszczono instrukcje wykonywania papierowych zabawek. Jak się okazało, z papieru można było wyczarować niemal wszystko – proste instrumenty muzyczne, sprzęty ogrodnicze, akcesoria dla lalek, sylwetki ludzi. Proponowano na przykład wykonanie harmonii, która miała zamontowany specjalny mechanizm wydający dźwięki. Harmonia wykonana była z grubej tektury i papieru rysunkowego, zgiętego – karbowanego na kształt wachlarza⁵³.

Do zabawy w sklep potrzebna była waga. Można ją było oczywiście samodzielnie wykonać z tektury. Do szerokiej, tekturowej podstawki należało przymocować dwie proste nóżki podtrzymujące mechanizm wagi z szalkami. Górną linijkę przypinało się szpileczką do nóżek tak, by mogła się poruszać. Szalki, wycięte tekturowe koła o średnicy ok. 5 cm, zalecano zamocować do linijki za pomocą trzech nitek zawiązanych na supełki⁵⁴.

⁵³ E.R., *Zabawki papierowe*, MP 1913, nr 13, s. 204–205.

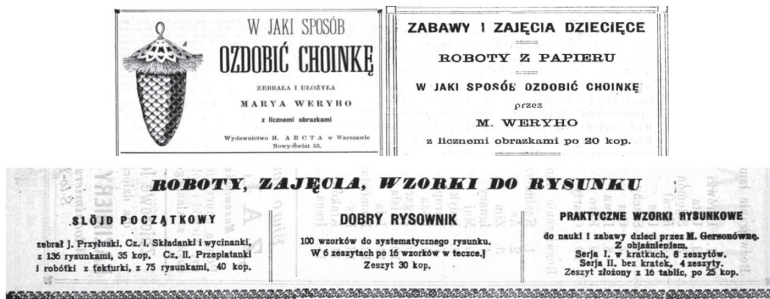
⁵⁴ Tamże, nr 16, s. 253.

Rys. 20. Zabawki papierowe: parasolka, laleczka, waga, harmonia, konewka. E.R., *Zabawki papierowe*, MP 1913, nr 12, s. 190, nr 16, s. 252–253, nr 13, s. 204, nr 15, s. 237.

Poradniki do wykonywania zabawek

By popularyzować samodzielnie wykonywane zabawki, na rynku wydawniczym pojawiały się specjalne poradniki, w których zamieszczano propozycje ich przygotowywania. Na łamach „Mojego Pisemka” zamieszczano reklamy tych poradników. Były one autorstwa między innymi Marii Weryho (której instrukcje do tworzenia zabawek przywoływano też powyżej). Opublikowano je w Wydawnictwie M. Arcta w Warszawie. W jednej z reklam pisano: „Wszystkie te trzy książeczki zawierają bardzo przystępny opis poszczególnych zabaw, zajęć i robót dziecięcych łatwych, a ładnych i efektywnych. Każda z tych książeczek zastąpi dzieciom zabawki najwyszukańsze, gdyż daje im możliwość przyrządzania ich sobie własnoręcznie”⁵⁵. W książeczkach tych, podobnie jak w tekstach zamieszczanych w czasopiśmie, nie brakowało ilustracji, które miały zobrazować gotową zabawkę i zachęcić do jej wykonania. Na okładce czasopisma reklamowano też inne publikacje, mogące służyć dzieciom do zabawy i nauki⁵⁶.

Rys. 21. Reklamy poradników do wykonywania zabawek, robót i zajęć dla dzieci. MP 1906, nr 11, s. IV; 1907, nr 10, s. IV; nr 12, s. 209.

⁵⁵ Reklama, MP 1906, nr 11, s. IV; 1907, nr 10, s. IV; Zob. na przykład M. Weryho, *Zabawy i zajęcia dziecięce*, Warszawa 1909; też, *W jaki sposób ozdobić choinkę*, Warszawa 1918 (wyd. 3); *Roboty z papieru. Zebrana i ułożona dla dzieci Maria Weryho*, Warszawa 1922 (wyd. 3).

⁵⁶ Zob. na przykład: J. Przyłuski, *Odrodzenie młodzieży przez prace ręczne (słoid)*, Warszawa 1903; M. Gerson-Dąbrowska, *Praktyczne wzorki rysunkowe do nauki i zabawy dla dzieci*, Warszawa 1922.

Podsumowanie

Podsumowując powyższe ustalenia, można stwierdzić, iż Redakcja „Mojego Pisemka” dostarczała swym małym czytelnikom szeregu pomysłów i instrukcji zabawek do samodzielnego wykonania. Mając świadomość, że samodzielna praca uczy cierpliwości, wytrwałości, wymaga zaangażowania i kreatywności, proponowano dzieciom różnorodne zajęcia dostosowane do wieku, umiejętności, a nawet płci. Co istotne, wzory zabawek miały tę zaletę, że nie wymagały specjalnych nakładów finansowych, pozwalały wykorzystać przedmioty z najbliższego otoczenia, odpady, dary natury. Papier był jednym z najczęściej polecanych materiałów do wykonywania zabawek. Tani, łatwo dostępny, pozwalał na domową produkcję najróżniejszych przedmiotów do zabawy – lalek, sprzętów i akcesoriów dla lalczynego gospodarstwa, mebli, układanek i łamigłówek, teatrzyków, a nawet zabawek pływających i latających.

Zamieszczane w czasopiśmie pomysły na zabawki pisane były w zróżnicowanej formie – od klasycznych instrukcji, krok po kroku opisujących czynności, które należało wykonać przy robieniu zabawki, przez opowiadania i historyjki z wykorzystaniem zabawek, po wierszyki. Dołączane do większości tekstów ilustracje instruktażowe i te ukazujące skończoną już zabawkę ułatwiały pracę i zachęcały do podjęcia wysiłku. Gotowe zabawki służyły oczywiście do zabawy, ale mogły także być prezentem dla kogoś bliskiego, tym wartościowszym, że samodzielnie przygotowanym. Warto podkreślić ponadczasowość zaprezentowanych powyżej instrukcji. Większość z wzorów papierowych zabawek może być bowiem z powodzeniem wykonana przez dzieci i dziś.

Analiza 13 roczników czasopisma wymaga dalszych pogłębionych badań nad tytułową problematyką, z uwzględnieniem kolejnych numerów do końca wydawania pisma w 1936 roku. Warto podkreślić, iż „Moje Pisemko” jest wartościowym źródłem do badania nie tylko specyfiki zabawek czy zabaw dziecięcych (które nader często pojawiają się w tekstach pisanych i ikonografii), ale i dziejów literatury dla dzieci, specyfiki dziecięcego świata (codziennej i świątecznej), relacji rodzinnych, postaw i wartości, jakie wpajano dzieciom na początku XX wieku.

Bibliografia

Źródła

- Aeroplan*, MP 1911, nr 35.
Balon pokojowy własnej roboty (Miłe zajęcia dla starszych czytelników), MP 1914, nr 3.
Buyno-Arctowa M., *Do matek. Matki a doba obecna*, MP 1906, nr 14/15.
Buyno-Arctowa M., *Do moich czytelników*, MP 1915, nr 51.
Ciekawa sztuczka, MP 1914, nr 11.

- Ciekawa sztuczka*, MP 1914, nr 17.
 Ciocia, *Pracowituszki*, MP 1906, nr 17.
 Dział reklamowy, MP 1914, nr 52 (dodatek).
 E.R., *Zabawki papierowe*, MP 1913, nr 13.
 Gerson-Dąbrowska M., *Praktyczne wzorki rysunkowe do nauki i zabawy dla dzieci*, Warszawa 1922.
 K.S., *Zabawki magnetyczne*, MP 1903, nr 49.
 L., *Kapturek dla lalek*, MP 1904, nr 15.
 L., *Paltocik dla lalki*, MP 1904, nr 9.
Lalki papierowe, MP 1911, nr 3.
Lalki papierowe. Zajęcia dla starszych dzieci, którymi bawić mogą młodsze rodzeństwo, MP 1910, nr 44.
Łamigłówka z wisien, MP 1905, nr 43.
 M.A.-G., *Roboty z pudełek od cygar i papierosów*, MP 1909, nr 55, 56.
 M.B., *Domki z kart lub biletów wizytowych*, MP 1909, nr 9.
 M.B., *Cienie*, MP 1904, nr 18; 1906, nr 14/15; 1907, nr 16, 19; 1909, nr 62, 15; 1910, nr 53; 1915, nr 31, 17, 25, 21.
 M.B., *Fotelik*, MP 1907, nr 7.
 M.B., *Koszyczek z tektury*, MP 1905, nr 3.
 M.B., *Mądra rybka*, MP 1906, nr 9.
 M.B., *Pływająca rybka papierowa*, MP 1906, nr 5.
 M.B., *Poruszający się okręciak*, MP 1909, nr 59.
 M.B., *Próba cierpliwości*, MP 1904, nr 8.
 M.B., *Serwetki. Miłe zajęcia na wieczory zimowe*, MP 1905, nr 8–9.
 M.B., *Statek parowy*, MP 1904, nr 4.
 M.B., *Teatr cieniów*, MP 1903, nr 8.
 M.B., *Objaśnienia do wzorków rysunkowych*, MP 1905, nr 1.
Objaśnienie do załączonego przy dzisiejszym numerze teatru cieni, MP 1905, nr 12.
Pajac (zabawka, którą każdy może sobie zrobić), MP 1910, nr 9.
Paltocik dla lalek, MP 1910, nr 40.
Próbka zręczności, MP 1905, nr 5.
 Przyłuski J., *Odrodzenie młodzieży przez prace ręczne (slojd)*, Warszawa 1903.
 Reklama, MP 1906, nr 11, s. IV.
 Reklama, MP 1907, nr 10, s. IV.
 Reklama, MP 1914, nr 52 (dodatek).
Składana głowa, MP 1911, nr 8.
 Szycówna A., *Do matek*, MP 1902, nr 2.
Tańczący miś. Wzorek rysunkowy, MP 1904, nr 34.
 Weryho M., *W jaki sposób ozdobić choinkę*, M. Arct, Warszawa 1918 (wyd. 3).
 Weryho M., *Zabawy i zajęcia dziecięce*, M. Arct, Warszawa 1909.
Wzorek rysunkowy, MP 1904, nr 1, 43, 6, 18, 16, 38, 26; 1905, nr 19–20, 33, 50, 8/9, 4, 26, 15; 1906, nr 46, 50, 22, 27, 10; 1907, nr 47, 52, 35, 30, 38, 25; 1909, nr 60, 38, 34, 30; 1910, nr 27; 1911, nr 22; 1915, nr 13.
 Z.K., *Kłopot z serami*, MP 1906, nr 26.

- Z.K., *Ogródek Ewuni*, MP 1902, nr 12.
Z.K., *Śliczny koszyczek na kwiatki*, MP 1903, nr 52.
Zabawki papierowe, MP 1913, nr 12.
Zadanie, MP 1910, nr 12.

Opracowania

- Aleksandrzak S., *Czasopisma dla dzieci*, [w:] *Osiągnięcia i problemy rozwoju oświaty i wychowania w XX-leciu Polski Ludowej*, red. B. Suchodolski, PWN, Warszawa 1966.
- Encyklopedia wiedzy o prasie*, red. J. Maślanka, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976.
- Frąckowiak W., *Pedagogiczne aspekty polskiego czasopiśmiennictwa dla dzieci i młodzieży na Pomorzu Nadwiślańskim i Kujawach Zachodnich w okresie rządów Bismarcka (1862–1890)*, Wydawnictwo WSP, Bydgoszcz 1979.
- Frąckowiak W., *Pedagogiczne tendencje pomorskiej i kujawskiej prasy polskiej dla dzieci i młodzieży w latach 1891–1920*, Wydawnictwo WSP, Bydgoszcz 1981.
- Frycie S., *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970*, t. II, WSiP, Warszawa 1982.
- Grabowski S., *Na przyszły pożytek. Z dziejów polskiej prasy dla dzieci 1824–1939*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Pułtusk 2001.
- Jarowiecki J., *Prasa dla dzieci i młodzieży oraz prasa młodzieżowa w latach 1918–1939*, [w:] *Prasa dziecięca i młodzieżowa. Studia i materiały*, red. M. Adamczyk, J. Jarowiecki, Drukarnia Związkowa Spółdzielnia Pracy, Kielce 1982.
- Kabacińska-Łuczak K., Nawrot-Borowska M., *Dziecięce zabawki świąteczne w świetle wybranych źródeł ikonograficznych 2. połowy XIX i początku XX wieku*, „Studia Edukacyjne”, 2017, nr 46.
- Kuliczkowska K., *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1864–1918. Zarys monograficzny. Materiały*, WSiP, Warszawa 1975.
- Kwiecień S., *Poznańskie czasopisma dla dzieci i młodzieży do 1918 roku*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia”, XIV 2016, folia 211.
- Leżańska W., *Wizerunek nauczyciela wczesnej edukacji w pedagogice Anieli Szycówny*, „Przeгляд Historyczno-Oświatowy”, 2017, nr 1–2.
- Michalski S., *Działalność pedagogiczna Anieli Szycówny*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1968.
- Moraczewska B., *Prekursorka instytucyjnego wychowania małych dzieci w Polsce Maria Weryho-Radziwiłłowiczowa*, „Studia Gdańskie”, 2015, t. XII.
- Mortkowiczowa J., *O postępowych czasopismach dla dzieci i młodzieży w latach 1909–1926*, [w:] *Rozprawy z historii literatury dla dzieci i młodzieży*, red. K. Kuliczkowska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1958.
- Nawrot-Borowska M., *Zabawki dziecięce na grafikach dodatków modowych prasy kobiecej w XIX wieku*, [w:] *Zachować dla przyszłości. Sprawy szkolnictwa, oświaty i opieki w przekazie prasowym XIX i początków XX wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2018.

- Olszewska B., Łucka-Zajac E. (red.), *Stare i nowe. Czasopisma dla dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo UO, Opole 2013.
- Papuzińska J., *Wychowawcza rola prasy dziecięcej*, PWN, Warszawa 1972.
- Polski słownik biograficzny*, t. XLIX, PAN, Warszawa – Kraków 2013–2014.
- Przeclawska A., *Czasopisma dziecięce i młodzieżowe*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, PWN, Warszawa 1997.
- Słownik współczesnych pisarzy polskich*, red. E. Korzeniewska, t. I, PWN, Warszawa 1963.
- Szybiak I., *Aniela Szycówna*, „Nowa Szkoła”, 1966, nr 5.
- Waksmund R., *Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej*, Wydawnictwo UW, Wrocław 2000.
- Żołądź-Strzelczyk D., Gomułka I., Kabacińska-Łuczak K., Nawrot-Borowska M., *Dzieje zabawek dziecięcych na ziemiach polskich do początku XX wieku*, Wydawnictwo Chronicon, Wrocław 2016.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Dr Monika Nawrot-Borowska
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Wydział Pedagogiki i Psychologii
e-mail: mnawrot10@wp.pl